

Volume 8, Issue 2, February 2021, p. 111-121

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.2905>

ArticleHistory:

Received

04/01/2020

Received in revised form

14/02/2021

Available online

15/02/2021

THE ADAPTIVE POTENTIALS OF TEMPORARY EDUCATION CENTERS FOR SYRIAN REFUGEE CHILDREN IN TURKEY

GEÇİCİ EĞİTİM MERKEZLERİNİN SURIYELİ ÇOCUKLARIN UYUMU ÜZERİNDEKİ GİZLİ ADAPTİF ROLLERİ

Şirin AŞKAR¹

Abstract

Migration, in whichever form it takes, can entail experiences of loss and upheaval, yet the mode of migration dictates the very nature and scale of these experiences. Forced immigrants enter the host country under very different circumstances than the voluntary or economic immigrants. This is particularly true for Syrian refugees whose experience is dominated by trauma due to the one of the most devastating human exoduses since World War II. Most of Syrian refugees find themselves coping with post-migration challenges with the added load of traumatic events from the past. These circumstances inevitably affect their positioning within the host societies and their subsequent acculturation process. It is generally acknowledged that refugees/migrants upon their arrival to the host country undergo a culture shock process that pertains to phases of transitional stress and acculturation. In the crisis stage of this culture shock process their identity appears to be disoriented and stripped of all protection. Refugees/migrants unwittingly withdraw or distance themselves from the dominant culture as an emotional reaction to the disorientation fomented by the upheaval caused by the stressful transitional period and homoethnic enclaves function as psychological shelters that provide the needed support and security. In this context, this article attempts to situate the schools established by Syrian community in Turkey, temporary education centers (TECs), as they are officially called, within Syrian refugees' acculturation process in Turkey.

Keywords: Syrian refugees, acculturation, culture shock, temporary education centers.

Özet

Bazı uzmanlara göre çocuklar hiçbir zaman göçmen sayılmazlar, çocuklar her zaman sürgündürler çünkü ne ayrılmaya ne de istedikleri zaman dönmeye onlar karar veremezler. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı çocukları düşünüldüğümüzde onların adına karar veren ebeveynlerinin de sürgün olması ve geçicilik içeren bir statünün gölgesinde inisiyatif ve tasarruf yetkilerinin oldukça sınırlı olması hem kendileri hem de çocukları ile ilgili entegrasyon normlarının müzakere süreçlerinin dışında kalmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamdan hareketle,

¹ Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı, e-posta: sirinaskar@marun.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-0133-3029>

üzerine uzlaşa sağlanmış ve sosyal uyum yönünde atılması gereken önemli bir adım olarak değerlendirilmiş Geçici Eğitim Merkezleri'nin (GEM) kapatılması konusu mercek altına alınmıştır. Bu çalışma, Suriyeli öğrencilerin bilişsel-zihinsel ve sosyal-duygusal gelişimlerini yatay olarak delip geçen böylesine büyük bir müdahalenin sadece öğretmen ve idareci görüşleri üzerinden aktarılan çalışmalara alternatif fikirleri müzakere etmeye yönelik bir hamledir. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Garza-Guerrero'nun açtığı düşünsel pencerelerden GEM'lerin işlevi değerlendirilmiştir. Sonraki bölümde ise Akhtar'ın duygusal ikmal kavramı üzerinden GEM'ler ele alınmıştır. Son bölümde, konu ile ilgili uluslararası alanyazında yer alan güncel entegrasyon türleri göçmen okulları bağlamında incelenmiştir. Sonuç olarak, GEM'lerin kapatılması hususu uluslararası güncel alanyazın dikkate alınarak, göçmen odaklı bir perspektif ile değerlendirildiğinde aslına güdülen amacın tam tersi sonuçların doğmasına sebebiyet vereme potansiyeli olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli sığınmacılar, yas, kültür şoku, geçici eğitim merkezleri.

GİRİŞ

Göç başlı başına travmatik bir olgu iken insanları göçe sevk eden ve zorlayan sebepler arasında savaş, ölüm, yaralanma veya işkenceden kaçmak gibi ciddi insan hakları ihlalleri söz konusu olduğu zaman kişilerin zincirleme travmalara maruz kaldığı bilinmektedir. İster zorlayıcı sebeplere bağlı olsun ya da olmasın göç süreci ve sonuçlarından en fazla etkilenen gruplardan biri çocuklardır. Çünkü çocuklar hiçbir zaman göçmen sayılmazlar, ebeveynleri ister gönüllü ya da zorunlu göçmenler olsunlar, çocuklar her zaman sürgündürler çünkü ne ayrılmaya ne de istedikleri zaman dönmeye onlar karar veremezler (Akhtar, 2018, s.9). Hem dünya genelinde hem de Türkiye'deki Suriyeliler özelinde rakamlar dikkate alındığında göç olayında çocuklar sayısal üstünlüklerinden dolayı özel bir konumdadır. Dünyadaki sığınmacıların yüzde 44'ünü 18 yaş altı çocuklar oluştururken (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013, s. 18), Türkiye'de yaşayan Suriyeli geçici korunanların yüzde 45,9'zu 18 yaş altındaki çocuk ve gençlerden oluşmaktadır (Kılınç, Karayel ve Koyuncu, 2018, s. 39). Zaten zayıf ve savunmasız olan çocuklar göç öncesi ve göç sırasında maruz kaldıkları çoklu travmaların getirdiği yükün yanında, göç sonrası stresörlerin kültür ruhsal yapıya bindirdiği ek yükü de mücadele etmek zorundadırlar. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, bilinenin aksine, sığınmacı veya mültecilerde göç öncesi maruz kaldığı travmalardan daha çok, göç sonrası karşılaştıkları stres etmenlerinin ruh sağlıkları üzerinde güçlü olumsuz etkisi olduğu aktarılmaktadır (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013, s. 12; Çeri, Beşer, Perdahlı, ve Arman, 2018, s. 114).

Göç sonrası bireylerin karşı karşıya kaldıkları kültürleşme stresi, psiko-sosyal meydan okumalar ile memleket hasreti içeren meşakkatli süreci Meksikalı araştırmacı Cesar Garza-Guerrero'nun 'kültür şoku' kavramı çözümlenmesi üzerinden anlamak son derece yön verici olacaktır. Kültür şoku kavramı, birçok değişkene bağlı olan ve kişiden kişiye değişen çeşitli tepkileri kapsayan bir sürece işaret ettiği için Garza-Guerrero bu kavrama net bir tanım getirmekten kaçınmıştır. Ancak adından da anlaşılacağı üzere kültür şoku; bireyin kendi kökünden ve kültüründen farklı ve beklenmeyen bir çevre ile karşılaşması sonucunda kimliğinin teste tabi tutulduğu endişe ve kaygı içeren bir süreç olarak tarif etmektedir (1974, s. 410). Garza-Guerrero Kültür şokunu bir süreç olarak ele alır ve birbiriyle bağlantılı üç ardışık aşama üzerinden tarif eder bunlar sırasıyla; kültürel karşılaşma, reorganizasyon ve yeni kimliktir (s. 418-425). Her ne kadar bu süreç üç ardışık aşama ile açıklanmaya çalışılsa da bu sıralı aşamalar bazen çakışabilir veya eşzamanlı bir şekilde ilerleyebilir, bununla birlikte, bu aşamaların yoğunluğu, uzunluğu, zorluğu, ilerleme düzeyi ve sonuçları çok çeşitli bireysel faktörlere ve değişik parametrelere bağlıdır. Ancak, söz konusu parametrelerden bağımsız bir şekilde her kültür şoku tecrübesinin merkezinde yitirilen kültürün yası ile kimliğe olan etkisi yer alır.

Göçmen ve mültecilerin yitirdikleri kişiler ve geride bıraktıkları memleketlerine ait şeyler karşısında verdikleri bu tepki kayıpların en somutu olan ölüme verilen tepki olan 'yas'a

benzerlik gösterir (Volkan, 2017, s. 41). Göçmen ya da mültecilerin yas tutması sadece geride bıraktıkları kişilerin ya da beraber kaçarlarken ölenlerin yitirilmesi değil, aynı zamanda ülkenin, toprakların, tanıdık şeylerin, güvenliklerinin, onurlarının ve saygınlıklarının kaybı karşısında aynı tepkiyi verirler ve bu tepki genellikle diğer travmalara da bağlıdır (Volkan, 2017, s. 41-42).

Yas, kültür şokunun ilk aşamasını karakterize eden; şok, kaygı, üzüntü, acı, düşmanlık, çaresizlik, kopukluk karşısında bir nevi başa çıkma mekanizması olarak kendini gösterir. Bireyin taşıdığı kültürel ve ruhsal bagajın yeni çevreyle uyumsuzluğunu kimliğin süreklilik duygusunu zedeler, böylece birey yeni kültürün meydan okumalarına karşı kimliğinin sürekliliğini ve özgünlüğünü korumaya çalıştığı fiziksel, ruhsal ve kültürel etnomerkezci bir geri çekilme hali ortaya çıkar. Bu etnomerkezci izolasyon hali göç öncesi aşına olunan mekanları, imgeleri ve hatıraları canlı tutmak için aynı etnik kökene mensup gruplar tarafından yaratılan sosyal ağlar ve mekanlar tercih edilir. Bu ilk görünüşte bireyin yeni geldiği ülkeye uyumunu zorlaştıran bir refleks olarak algılanabilir, fakat kendini ani bir şekilde yabancı ve beklenmedik bir ortama bulan bireyin alıştığı fiziksel ortamlara ve insanlara dönme dürtüsünü aslında içruhsal sarsıntıları yatıştırma ve kontrol altına almada yardımcı olmaktadır. Garza-Guerrero'ya göre kültür şokunun atlatılmasının bir ön koşulu olan içruhsal yas sürecinin sekteye uğraması veya ertelenmesi bireyde ölçüsüz hüsrana ve reddetmeyi tetiklemektedir.

Bahsi geçen bu karmaşık dokuyu akılda tutarak, bu çalışmada Suriyeliler tarafından kurulan Geçici Eğitim Merkezleri'nin (GEM) aynı-etnik köken topluluk tarafından sosyal bağların kurulması ve anadil kullanımını mümkün kılması açısından sığınmacı kimliğinin en kırılgan ve zayıf olduğu kültürleşme veya kültür şoku sürecinin beraberinde gelen sarsıcı yas aşamasını atlatılmasındaki adaptif etkileri üzerinde durulmuştur. Sığınmacıların eğitimi ve GEM'lerin üzerine üretilen ulusal literatüre bakıldığında, GEM'lerin getto tipi hayat tarzını tetikleyen ve ana akım değerlere karşı bir kültür geliştirdikleri için sığınmacıların uyumunu olumsuz yönde etkileyen yapılar olarak ele alındığı görülmüştür. Bu çalışma, GEM'ler ile ilgili literatüre hâkim sınırlı bakış açısına karşı alternatif fikirleri müzakere etmeye yönelik bir hamledir.

Geçici Eğitim Merkezleri

Demirbaş ve Bekaroğlu (2013)'na göre çocuklar ve ergenler yetişkinlere göre daha fazla strese etkilenme olasılığı taşırlar, bunun nedeni ise çok fazla çevresel stres etmenlerine maruz kalmalarıdır, bu bağlamda okulda veya arkadaşları arasında sosyal dışlanma, yeni dilde eğitim ve sosyal yalnızlık, çocuklar ve ergenler özelinde üzerinde durulması gereken başlıca hususlardır (s.18). Bu noktada, uygun ve yeterli toplumsal desteğin ve eğitime ulaşımın sağlanması hayati bir önem taşımaktadır. Çocuklar için eğitime ulaşım sadece ruhsal açıdan koruyucu ve iyileştirici bir etmen olmanın yanında, iç hukuk kuralları ve uluslararası sözleşmelerle teminat altına alınan temel bir haktır.

Türkiye'ye 3,6 milyon Suriyeli nüfusunun yaklaşık 1,6 milyonunu okul çağındaki çocuklar ve yükseköğretim düzeyindeki gençler oluşturmaktadır (Tunga, Engin ve Çağiltay, 2020, s. 320). Hilal Çakmak (2019)'a göre 2011'den beri Suriyeli çocukların eğitimine yönelik politikalar; yönetmelik ve genelgeler ile düzenlenmeye çalışılmış, 2014 yılından sonra değişen şartlara uyumlu ve sistematik bir politika geliştirme yaklaşımı benimsenmiş olsa da ancak 2016'nın sonlarına gelindiğinde bu politikalar bütüncül bir çerçeveye oturtulmuştur (s.455). Güncellenen politikalara rağmen 2018-2019 eğitim öğretim yılı okullaşma oranlarına bakıldığında yalnızca %63'nin okula erişiminin sağlandığı görülmektedir (Tunga vd., 2020, s.325). Dolayısıyla, 400 bine yakın okul çağındaki Suriyeli çocuğun ve daha önceki yıllarda okul çağında olup, sonrasında artık istatistiklere giremeyenler de dikkate alındığında en az 700-800 bin Suriyeli çocuğun eğitimden yoksun bir kayıp neslin eşiğinde olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2018, s. 159).

Suriyeli çocukların Türkiye Cumhuriyeti'ne ait devlet okullarına erişimleri ancak Geçici Koruma Yönetmeliği sayesinde 2014'de mümkün olmuştur. Bu sürece kadar, savaş nedeniyle daha Türkiye'ye gelmeden sene kaybı yaşamış ve eğitimden kopmuş Suriyeli çocukların yarıda kalan eğitimlerine devam etmeleri (Emin, 2019, s. 39) ve ülkelerine döndükleri takdirde uyum sorunları yaşamamaları adına (Emin, 2016, s. 12-13) Suriyeli

sivil girişimi ve diğer STK'ların öncülüğünde kurulan Geçici Eğitim Merkezlerinde (GEM) Suriyeli çocuklara düzeltilmiş Suriye müfredatı üzerinden anadillerinde eğitimler verilmesi sağlanmıştır.

Sığınmacıların kalış süresinin uzaması üzerine 2014-2016 arası dönem, diğer konularda olduğu gibi eğitim konusunda da kısa vadeli çözümlerinden uzun vadeli kamu politikalarına geçiş söz konusu olmuştur. Özellikle, 2014'te yayımlanan genelgeyle ile birlikte, sığınmacıların Türk okullarına dahil edilmesine yönelik çabalar hız kazanmıştır, bununla birlikte MEB'in Şubat 2016 verilerine bakıldığında devlet okullarında eğitim alan Suriyeli Öğrenci sayısı GEM'lerde eğitim alanlara nazaran oldukça az olduğu görülmektedir. Devlet okullarında Suriyeli öğrenci sayısı 62.357'i iken, GEM'lerdeki öğrenci sayısı 248.902'dir (Coşkun ve Emin, 2016, s. 14-20). GEM'lerdeki devam durumunun devlet okullarına göre daha iyi olması, başta geçici olarak düşünülen GEM'lerin, zamanla bir ikili yapı ortaya çıkarma endişesi ve ağırlıklı olarak yabancı bir müfredat ve dil üzerinden eğitim sağlıyor olması uyumu geciktirdiği ve/veya zorlaştırdığı algısı doğurmuştur. Bunun üzerine MEB, 2016 yılından itibaren 4 yıl içerisinde GEM'lerin kademeli bir şekilde kapatılacağı ve Suriyeli çocukların eğitim hizmetlerine erişimleri tek kanaldan yani MEB'e bağlı devlet okulları üzerinden yürütülmesi hususunda değişiklik yapılmıştır. Planlanan tedrici geçiş kapsamında 2016-2017 eğitim yılı itibarıyla GEM'lerin 1, 5 ve 9. Sınıflarda kayıt yaptırmak yasaklanmış ve bu sınıflardaki öğrenciler devlet okullarına yönlendirilmiştir.

MEB'in 2019'da yayınlanan raporuna göre 2014-2015 eğitim öğretim yılında GEM'lere devam eden öğrencilerin oranı %82,61 iken, 2017-2018 eğitim öğretim yılında bu oranın %36,69'a ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında ise %3,69'a düştüğü görülmektedir, yukarıdaki verilere bakıldığında MEB'in hedefleri doğrultusunda Suriyeli öğrencilerin Türk okullarına aktarılma sürecinin etkin ve başarılı olduğu görülmektedir (Tunga vd., 2020, s.324). Fakat Erdoğan (2018)'a göre GEM'lerden devlet okullarına geçirilen Suriyeli çocukların bir süre sonra okulu terk ettikleri gözlemlenmiştir (s. 159), benzer bir tespit, *Atlantic Council* tarafından hazırlanan raporda yapılmış ve devlet okullarına hızlı geçişin okullaşma oranlarının düşüşüne sebep olabileceği ifade edilmiştir (Batalla ve Tolay, 2018, s. 18).

Alanyazında yapılan akademik çalışmalara bakıldığında GEM'lerin kapatılması ve Suriyeli çocukların Türk okullarına dahil edilmesi konusuna genel bir kabulün söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu yaygın kabule göre Suriyeli çocukların ana akım eğitim sistemine geçişleri sosyal uyum yönünde atılması gereken önemli bir adım olduğu ve aksi takdirde GEM'lerin getto tipi hayat tarzını tetikleyerek uyumu olumsuz yönde etkileyeceğidir. Türkiye'de Suriyeli çocukların eğitimi ile ilgili kapsamlı ve güncel çalışmaları olan Müberra Nur Emin de Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine geçişlerinin "zamanla gettolaşarak toplumdaki uzaklaşması ve topluma yabancı bir şekilde yetişmesini önlemek adına faydalı bir adım" (2019) olduğunu ifade etmektedir.

Bazı STK raporlarında Suriyelilerin GEM'lerin kapatılması ile ilgili görüşlerine ve endişelerine yer verilse de genel anlamda ister akademik çalışmalar olsun ister farklı kamu kurumları tarafından hazırlanan raporlar olsun, konu ile ilgili çok boyutlu bir incelemeye gidilmemiştir. Böylece, GEM'lerin uyum sürecini olumsuz etkileyecek potansiyeller oluşturdukları yönündeki monolitik bir bakış açısı literatüre hâkim kılınmıştır:

Alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde STK raporlarının akademik araştırmalardan daha kapsayıcı olduğu görülmektedir. Özellikle okula erişiminin önündeki engellerin raporlaştırılmasında STK'lar tarafından yapılan saha araştırmalarının akademik çalışmalardan çok daha kapsamlı olduğu ve akademik çalışmaların aksine bu sorunu öğretmen, öğrenci ve veli boyutuyla ele aldığı görülmektedir. Suriyeli çocukların eğitiminde karşılaşılan sorunları ele alan akademik araştırmaların örnekleminin okul ve GEM yöneticileri ve bu çocukların eğitiminde rol alan eğitimcilerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Suriyeli çocukların eğitimini konu alan akademik araştırmaların süreci öğretmen ve idareci görüşleri üzerinden aktardığı görülmektedir. Bu konuda birebir öğrenciler ile yapılacak

çalışmaların öğretmen ve yöneticiler tarafından öngörülemeyen ve gözlemlenemeyen sorunları ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir. Akademik araştırmalar ile ilgili fark edilen bir diğer kısıtlılıkta araştırmaların Türkçe öğretimi ve genel sorunlara odaklı olmasıdır. (Tunga vd., 2020, s. 330)

Yukarıdaki analizden izleneceği üzere, Türkiye’de göç olgusu ve eğitim ile ilişkisi daha çok devlet-merkezci (state centric) bir perspektifle ele alınmaktadır. Oysa Suriyeli çocukların bilişsel-zihinsel ve sosyal-duygusal gelişimlerini yatay olarak delip geçecek böylesine büyük bir müdahalenin sadece öğretmen ve idareci görüşleri üzerinden aktarılarak konun merkezinde asıl yer alması gereken öğrenci ve veli boyutunun görmezden gelinmesi şüphesiz sağlıklı öngörülerin ve adil politikaların oluşturulmasına engel teşkil edecektir. Nitekim, MEB tarafından açıklanan 2018-2019 eğitim öğretim yılı okullaşma oranlarına bakıldığında, bu oranın istenilen seviyenin altında olduğu (Tunga vd., 2020, s.330) ve bu seviyeyi arttırmak adına Suriyeli çocukların Türk okullarına geçişlerinin tek başına bir çözüm sağlamadığı gibi 1., 2. sınıflar sonrasındaki sınıflarda eğitime katılım oranlarının çok ciddi bir biçimde düşüş olduğu dikkat çekmektedir (Erdoğan, 2018, s. 159).

Bu olumsuz tablonun ardındaki sebepler de yine aynı perspektif ile açıklanmaya çalışılmıştır devamsızlık veya eğitim sisteminin dışında kalmanın sorumluluğu veya eksikliği büyük ölçüde göçmene bağlı sebeplere bağlanmıştır. “Gerek akademik araştırmalarda gerekse STK’lar tarafından yapılan saha araştırmaları sonucunda raporlanan okula erişimin önündeki engellere bakıldığında, temel problemin Suriyeli çocukların ekonomik nedenlerden ötürü çalışmak zorunda kalması olduğu görülmektedir” (Tunga vd., 2020, s.330). Türkiye’de okullaşma konusunda yapılan en kapsamlı çalışmada ise okullaşmanın önündeki en büyük engelin dil bilgisi yetersizliği olduğu öne sürülmektedir (Özçürümez ve İçduygu, 2020, s. 113) Benzer bir yaklaşım, Avrupa ülkelerinde, özellikle de Birleşik Krallık’ın eğitim sistemine asimilasyoncu politikaların hakim olduğu 1960’lı yıllarda kendini göstermiştir, o yıllarda göçmen çocuklarının dominant kültürle benzeşmesinin önündeki en büyük engelin zayıf dil becerisi olduğu ileri sürülmüştür (Simon, 2018, s. 4). Yukarıdaki sebeplere ek olarak nispeten daha az dile getirilen engeller arasında fiziksel imkânların ve kapasitenin yetersizliği ve ulaşım sorunu yer almaktadır. Oysa bu olumsuz tablonun ardındaki fiziki altyapı ve ekonomik engellerden daha büyük riskler barındıran psiko-sosyal sebepler söz konusudur.

Yas ve GEM’ler

Giriş kısmında; göçmenin beklenen ortalama çevresini kaybetmesiyle sarsılmış kimliğimin organizasyonunu tekrar sabitlemek adına eski kültüre ait yitirilen sevgi nesnelere kurtarma çabası ve etnosentrik geri çekilme hali olarak tarif edilen yas süreci daha çok Garza-Guerrero’nun “karmaşık olmayan kültür şoku” modeline uymaktadır. Başka bir deyişle, Garza-Guerrero açıklamaya çalıştığı karmaşık olmayan kültür şoku, göçmenin ülkesinden gönüllü olarak terk etmesini baz alan bir süreçtir. Garza-Guerrero’ya göre, ekonomik, eğitim ve mesleki gibi gönüllü sebeplerle ayrılan kişinin terk ettiği ‘beklenen ortalama çevre’si ile etkileşim ve iletişim haline kalması muhtemeldir bu da beraberinde karmaşık olmayan kültür şoku deneyimini beraberinde getirir. Oysa sosyo-politik sebepler sonucunda sürgüne zorlanan bir birey daha göç etmeden ‘beklenen ortalama çevre’sini kaybetmiştir ve onu sürgüne sevk eden başlıca sebep odur. Yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında Suriyelilerin “karmaşık kültür şoku” deneyimliyor olmaları oldukça muhtemeldir.

Sığınmacıların göç öncesi çoklu travmaların getirdiği yükün yanında, göç sonrası karşılaştıkları gerilimli koşulların ve zorlukların ruhsal yapılarına bindirdiği ek yüklerle yas sürecinin patolojik olarak uzun sürmesi ve karmaşık bir hal almasına neden olacaktır. Bu bağlamda, sığınmacı/mülteci ruh sağlığı literatürüne bakıldığında; anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), somatik semptomlar, düşük benlik saygısı, düşük yaşam doyumu, kişiler arası ilişkilerde duyarlılık, depresyon ve intihar gibi patolojiler mültecilerde öne çıkan ruh sağlığı sorunları arasında oldukları belirtilmektedir (Şen Tepe, Çulhacı, Durat, ve Eker, 2018, 774). Göç deneyimi, savaş gibi travmatik yaşantılar içerdiğinde ruh sağlığı açısından daha yüksek riskler söz konusudur (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013, s.18). Birçok ülkede yapılan çalışmada savaştan etkilenen sığınmacı çocuklarla yapılan klinik müdahaleler sonucunda; yüksek oranda olası TSSB (% 30,4), yaygın bunaltı (%26,8),

bedenselleştirme (% 26,8), travmatik yas (% 21,4) ve genel davranış problemleri (% 21,4) tanısı aldıkları görülmektedir (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013, s.18).

Kimliklerinin en kırılgan ve zayıf olduğu bu süreçte Suriyeli çocukların yeni kültür ile hızlı ve topyekûn bir bütünleşme tahayyülü içinde GEM'nden devlet okullarına taşınmaları sadece içruhsal yas sürecini sekteye uğraması ve karmaşık bir kültür şoku deneyimlemelerine neden olacaktır. "Özellikle çocukların kültürlerarası temaslarında yaşadıkları yaralayıcı deneyimlerin büyük oranda okulda yaşanıyor olması" (Uştuk, 2019, s. 31) nedeniyle Suriyeli çocukların ev sahibi toplum içinde ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaları, göç öncesi ağır ve eziyet verici kaygıların canlı kalmasına ya da yeniden ateşlenmesine neden olur (Volkan, 2017, s. 37). Aynı etnik kökene sahip toplulukla kurulan sosyal ağların ve ilişkinin göçmen/mültecinin sağlık durumu üzerinde olumlu etkileri olduğu ve bu kaynağa erişimi olmayan mültecilerin olanlara göre depresyon riski üç ila dört kat fazla olduğu görülmüştür (Ager ve Strang, 2008, s.178).

Özçürümez ve İçduygu (2020)'ya göre Türk aileler çocuklarının zorunlu göç ile Türkiye'ye gelen akranlarıyla etkileşim içinde bulunmalarını istememektedirler (s.112). Bu ailelerin, sığınmacıların sosyo-ekonomik durumlarının temel ihtiyaçları karşılamakta yetersiz olduğu varsayımı ile söz konusu bireylerin 'hasta' veya 'hijyenik olmama' algısı ve buna dayalı oluşturdukları önyargılar neticesinde zorunlu göç ile gelen Suriyeli çocukların akranları tarafından dışlanmakta ve gruplara kabul edilmemektedirler (Özçürümez ve İçduygu s.112). Eğitim ekosistemi içerisinde edinilen bu olumsuz deneyimler Suriyeli çocukların kendilik algısına dair önemli yaralar meydana getirebilir, bu da yerli ve sığınmacı çocukların kohabitasyonundan hedeflenen bütünleşmenin tam tersi sonuçların doğmasına ve bu çocukların uzun yıllar etnomerkezci bir yas çemberi içinde hapsedilmelerine neden olabilir. Çünkü eğitim kurumları ile kurulan bu gerilimli ilişkinin niteliği genel olarak toplumsal alan ile kurulacak ilişkiye yansıtacaktır, bu da ana akım kültürüne ve değerlerine karşı bir reddetme duygusunu besleyecektir.

Aile fertleri arasında, basında, televizyonda ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara ilişkin üretilen kalıpyargıların okul ortamına taşınması, Suriyeli çocukların ev sahibi toplumla iletişimlerini çatışmalı bir yerden başlamasına neden olmaktadır. Nitekim, Kırşehir'de diğer okullarda istenmeyen sığınmacı çocukların tek okulda toplandığı yönündeki haber bunu doğrulamaktadır. Şimdiye kadar gündemde çok az yer alan Suriyelilerin eğitim durumlarına ilişkin psiko-sosyal sorunları öne çıkarmıştır. Haberde, kentte yaşayan sığınmacı çocuklar, Türk velilerin şikâyetleri ve idarecilerin yönlendirmesiyle ayrı bir okula taşındıkları belirtilmektedir. Bu durumda, Suriyeli çocuklar; okula kayıt sürecinde yaşanan bürokratik zorluklar, ulaşım sorunu ve maddi imkansızlıklar gibi okula erişimin önündeki diğer engelleri aşip okula kaydolabilseler de akran, eğitimci, idareci ve veli boyutunda karşılaştıkları ayrımcı pratikler onları eğitim sistemi dışına itmektir. Bunun ötesinde halihazırda göç öncesi travmaların sığınmacılar üzerinde oluşturduğu düşük benlik saygısı, göç sonrası uğradıkları sosyal dışlanmışlıkla daha da derinleşmektedir. Bu noktada Daniele Joly, inanç veya etnik grupların eğitime yönelik faaliyet gösteren tamamlayıcı okulların (supplementary schools) *space of dignity*, yani sığınmacıların/göçmenlerin saygınlık ve onur hislerini sağlamlaştıran güvenli alanlar sunduklarını belirtir (2018, 34). Bu bağlamdan hareketle GEM'lerin de aynı şekilde Suriyeli sığınmacılar için güvenlik ve aşinalık duygusu sağlayan adaptif izole mekanlar olarak görülebilir. Ancak, GEM'ler artık bir alternatif olarak bulunmadığını düşünürsek, Suriyeli çocuklarda karmaşık, patolojik olarak uzun veya başlangıcı ertelenmiş bir yas görüngüsü (Akhtar, 2018, s. 15) ortaya çıkması muhtemeldir.

Maruz kalınan sosyal dışlanma ve sebebiyet verdiği olumsuz etkileşimden maada, devlet okulları sığınmacı/göçmen çocukların iki kültür arasındaki farkların veya uyumsuzlukların farkına vardıkları yerlerdir. Akranlarından "farklı" olma duygusu; ten rengi, isim, aksan ve hatta beslenme çantasının içeriği üzerinden imlenir ve ruhsal yapılarına ek yükler bindirir (Akhtar, 2011, 165). Okul ortamında strese sebep olan utanç gibi duyguları harekete geçiren bir diğer husus da "farklı" ebeveynlere sahip olmaktır, sığınmacı çocuklar ebeveynlerinin farklı görünümlelerinden, farklı giyim kuşam biçimlerinden utanır ve onların "çevirmenleri" rolünde olmaktan çekinir ve rahatsızlık duyarlar (Akhtar, 2011, 164).

Suriyeli sığınmacıların eğitime dair benimsedikleri kültürel tutumları ile ilgili altı çizilmesi gereken önemli hususlardan bir de “Suriyeli ebeveyn ve çocukların benliklerini kaybetme ve Arapçayı unutma endişeleri gibi duyuşsal nedenlerden ötürü Türkçe öğrenmeye yönelik direnç göster”meleridir (Tunga vd., 2020, s. 329). Dil, bir etnik topluluğun kimliğini muhafaza etme araçlarından en yaygın ve simgesel olanıdır, topluluklar dil yoluyla ulusal aidiyetlilerini korumaya çalışırlar. Bundan dolayı dil kullanımı kimliklerin müzakere edildiği yollardan biridir. Arap dili; İslâm dininde özel bir yere sahip olmasından dolayı Suriyeliler açısından hem ulusal hem dini bir referans noktası olarak görülmektedir, dolayısıyla Arapçadan uzaklaşmaya yönelik güçlü endişelere sahip olmaları şaşırtıcı değildir. GEM’lerin kapatılmasıyla Suriyeli ebeveynler sadece ana dillerinin değil dini kimliklerinin de müzakere edildiğini ve çocuklarının Türkçe öğrenimlerinin ancak ana dilleri olan Arapçanın aleyhine olacak bir biçimde gerçekleştiği yönünde bir algının oluşması Suriyeli çocukların okullaşmasını önünde aşılması zor kültürel ve psiko-sosyal bariyerler oluşturacaktır. Bundan dolayı mültecilerin kendi geleneklerini, dinlerini ve dillerini sürdürebilecekleri bir kültürel alanın sağlanması son derece önemlidir (Ager ve Strang, 2008, s.182). Duke vd. (1999) göçmen/mülteci toplulukların girişimleriyle kurulan kuruluşların önemine işaret eden bir dizi çalışmanın sonuçlarını değerlendirerek, bu kuruluşların mülteci veya göçmenlerin etkili entegrasyonuna katkıda bulunan ve çeşitli adaptif faydaları olan çok önemli alanlar oluklarının altını çizmektedirler.

Duygusal İkmal ve GEM’ler

Garza-Guerrero ‘yas’ olarak tarif ettiği bu içruhsal dengeleyici süreci Akhtar duygusal ikmal olarak tarif eder ve ona göre bireyin göç sonrası ülkesini ziyaret etme durumu psikolojideki erken çocukluk döneminde yürümeye henüz başlamış bir çocuğun genişleyen dış dünyasına attığı adımlardan sonra sık sık annesine dönmesini tarif eden ‘duygusal ikmal’ durumuna benzetir. Akhtar, duygusal ikmal menşe ülkeyi ziyaret etme olanağı üzerinden ikiye ayırır. Göçmen, annenin uzantıları olarak algılanan bilindik ortamdan, çevreden ve coğrafyadan kopuş hissinin ve süreksizlik duygusunun verdiği şiddetli ıstırabı yatıştırmak için başlıca başvurulacak çözümler arasında kendi ülkesine fiili ziyaretler yapar, Akhtar bundan *harici ikmal* olarak söz eder, ve bu önemli duygusal ikmal kaynağına sahip olan göçmenler vardıkları ülkedeki yeni koşullara uyum sağlamanın üstesinden daha iyi gelirler (2018, s. 8).

Öbür taraftan, sürgünler veya mülteciler çoğu zaman ülkelerindeki yıkıcı sosyopolitik durumdan kaçtıkları için bu olanaktan mahrumdurlar ve çözüm olarak, Akhtar’ın ikinci duygusal ikmal yolu olarak tarif ettiği, *dahili ikmal* yoluna başvururlar. Dahili ikmal genelde ev sahibi ülkeye beraber göç ettikleri akrabaları ve aynı-etnik gruptan oluşan geniş bir toplulukla kurulan bağlantıyı temsil eder, bu zaman zaman etnik televizyon programları izlemek, yerel müziklerini dinlemek, kendi etnik pazaryerlerini ziyaret etmek ve çocukları için etnik okulları tercih etmek gibi eylemler ile geride bırakılan ülke ile temas gereksinimi yatıştırılmaya çalışılır.

Suriyeliler menşe ülkelerini kolaylıkla ve sık sık ziyaret edemedikleri için harici duygusal ikmalden mahrumdurlar ve kimliklerindeki sarsıntıyı yatıştırmak için önlerindeki tek seçenek dahili duygusal ikmal yoludur. Bu bağlamda, GEM’ler Suriyeli sığınmacılara kendi dilleri ile sunduğu eğitim ve aynı-etnik gruptan oluşan öğrenci ve öğretmenler ile yarattığı tanıdık ortam kimliklerindeki süreksizlik ve güvensizlik duygusunun verdiği şiddetli ıstırabı yatıştırarak bir dahili duygusal ikmal işlevi görür. Demirbaş ve Bekaroğlu (2013)’na göre de sığınmacı/mülteci çocukların ruh sağlığı açısından kendi dillerinde eğitim görmeleri, aynı çevrede birlikte göç ettiği kişilerle yaşamaları ve kendilerini güvende hissetmeleri, öne çıkan koruyucu ve iyileştirici etmenler arasındadır (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013, s.18). Ruhsal açıdan iyileştirici ve koruyucu etkisinin yanı sıra kültür şokunun atlatılmasının bir ön koşulu olan etnomerkezci içruhsal ve fiziki izolasyon halini mümkün kıldığı için sığınmacıların daha sağlıklı bir kültürel oryantasyon süreci içerisinde ilerlemelerine yardımcı olacaktır.

Elbette göçmen çocukların yerleşilen ülkenin okullarında eğitim görebilmeleri ileride o ülkede yetkin bireyler olma şanslarını artıracaktır. Ancak bu ideale ulaşma adına halihazırda travmatize yaşantılara sahip sığınmacıların heterojen bir yapıya hazır olmayan

bir eğitim ekosistemi içine dahil edilmeleri psikolojik dayanıklılıklarını yeni sınamalara tabi tutulmasına neden olacaktır. Zira, her koşulda yerli ve göçmen nüfusun kohabitasyonu mutlak bir şekilde olumlu sonuçlar doğurması beklenemez, hele ki ev sahibi toplumun sığınmacılara karşı kabul düzeyinin az olduğu veya Erdoğan (2020)'nin tabiriyle "gönülsüz bir kabullenme" nin (s.121) söz konusu olduğu durumlarda bu daha da geçerlidir.

Her ne kadar yasal söylemin sığınmacıların topluma entegrasyonu meselesi ile ilgili olumlu bir vurguya sahip olsa da özellikle son yıllarda aşağıdan yani toplumsal alanda oluşan tepkilerin ve söylemlerin, yukarıdaki yani yasal boyuttaki söyleme taban tabana zıt olduğu bilinmektedir (Göksel, 2019, s. 195). Böyle bir atmosferde, GEM'lerin kapatılması sığınmacıların göç sonrası karşı karşıya kaldıkları ve kalacakları sarsıcı kültür şoku etkilerinden onları koruyan bir psiko-sosyal kalkandan mahrum bırakacaktır.

Tartışma

Başta mütevazı sivil girişimler ile kurulan ve idare edilen GEM'ler, 2014-2015 eğitim yılı itibarı ile T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) denetimi altına girmişlerdir. Artık kayıt olmak isteyen Suriyeli öğrenciler için başvuru süreçleri ve seviye belirleme sınavları T. C. MEB İl Millî Eğitim Müdürlükleri, öğretmenler ve idarecilerden oluşan komisyonlarca yapılmaktaydı, öğretmen seçimleri de keza T.C MEB önderliğinde kurulan komisyonlarca seçilmekteydi (Özçürümez ve İçduygu, 2020, s. 132). Bu durum GEM'lerin kalitelerini arttırıp standardize olmalarını sağlamıştır. Her ne kadar GEM'lere benzer bir eğitim modelinin dünyada örneğine rastlanmadığı (Emin, 2016, s. 17) iddia edilse de prensipte bu okullar; Batı Avrupa, Kuzey Amerika -ABD, Kanada, Avusturalya gibi yoğun göç alan ülkelerde dini ve etnik toplulukların ve göçmenlerin kurdukları ve literatürde etnik okullar veya tamamlayıcı okullar (supplementary schools) olarak adlandırılan yapılar ile aynı ihtiyaçlara cevap vermemektedirler. Ancak Türkiye'de bu okullar, adlarından da anlaşılacağı üzere, geçicilik nosyonu ile ele alınmış ve Suriyeli çocukların devlet okullarına kayıt yaptırmaları önündeki engelin kalkmasıyla bu okulların misyonlarını tamamladıkları varsayılmış ve 2020 sonuna kapatılması planlanmıştır.

Uluslararası alanyazında ise özellikle de Batı-merkezli yazında göçmen mahallelerin ve kurumlarının adaptif etkileri yaygın olarak tartışılan güncel bir konudur. Konuya yönelik güncel çalışmaları olan Daniele Joly'ye göre çokkültürlülüğün sosyal uyumu erozyona uğratan ayrıştırıcı ve marjinalleştirici bir yaklaşım olarak ele alınması dar ve sınırlı bir bakış açısının ürünüdür. Bu standartlaştırılmış bakış açısının ötesinde gidildiğinde ise aslında aynı-etnik gruptan oluşan izole alanların göçmenlerin sosyal dışlanmışlığın verdiği güvensizlik ve özsayılarındaki kırılmalardan koruyan *space of dignity* saygınlık ve onur hislerini sağlamlaştıran alanlar sunmaktadır. Bunun ötesinde, topyekûn ve hızlı bir şekilde dominant kültürel özdeşleşmenin doğuracağı gerilimli sonuçların önüne geçerek ev sahibi toplumla daha uzun vadeli ve kuvvetli bir iletişim kurulmasına imkân sağlamaktadırlar. Böylece göçmenler veya etnik gruplar kendilerini sürdürme tasavvuru içinde toplumun çeperinde değil, tam tersine özgünlüklerini koruyarak toplumun içinde kendilerine bir yer edinmek için mücadele ederler (2004, s. 151). Joly bu görüşlerini aslında Robert Ezra Bark'ın ortaya koyduğu ve daha sonra Lal'ın geliştirdiği *the ethnicity paradox* (etnisitenin paradoksu) kavramına dayandırmaktadır; göçmenlerin kültürel farklılıklarını koruyarak kurdukları etnik bağlar, yerleşim alanları ve kurumlar her ne kadar bütünleşmeye engel gibi düşünülse de aslında bu ayrıştırılmış mekanlar sayesinde göçmenler daha geniş kaynaklara ve mobiliteye ulaşarak baskın kültürün şehir hayatına daha aktif bir şekilde ayak uydurmaktadırlar, aksi takdirde dominant kültürün kurumsal hayatına tam katılımlarının oluşturacağı direnç ve dışlanma onları toplumun çeperine itecektir (Lal, 2018, s. 3; 1986, s. 289). Diğer bir deyişle, göçmenler/mülteciler tarafından inşa edilen bu etnik alanlar kendileri ve dominant kültürün olumsuz etkileri arasında bir tampon oluşturarak vardıkları ülkeye yerleşmelerini kolaylaştırmakla kalmayıp dominant kültür ile iletişimi daha az gerilimli bir noktadan başlamasına olanak sağlamaktadırlar, çünkü bu mekanlar; kendi dillerini ve dinlerini muhafaza etme ve sürdürmeye imkan buldukları, geleneklerini kutlayabildikleri ve kendi ülkeleri ile ilgili haberler alabildikleri ve birbirleri ile rahatça fikir alışverişinde bulunabildikleri birer iletişim noktası olmaları ötesinde karşılaştıkları zorluklarla nasıl

başta çıkacaklarına dair çözümler sunan yani onların bir nevi 'sesi olan' alanlardır (Duke vd., 1999, s. 119)

Yukarıda zikri geçen çalışmaların göçmenlerin intibakına ilişkin sundukları açıklamaların 1990'larda ortaya çıkan 'ayrıştırılmış asimilasyon' (segmented assimilation) teorisi etrafında şekillenmiş oldukları söylenebilir. Bu teori 20 yüzyılın başlarında Chicago Okulu tarafından ortaya atılan klasik ya da 'doğru/tek hatlı asimilasyon' (straight line assimilation) teorisinin 1960'lı yıllardan sonra Avrupa kıtası dışından Amerika'ya gelen alt-sınıf göçmenlerin ve özellikle ikinci kuşak çocuk ve gençlerin entegrasyonunda beklenen gibi işe yaramadığı ve öngördüğü tam asimilasyonun aslında imkânsız olduğu anlaşılması üzerine 'ayrıştırılmış asimilasyon' teorisi bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu teorisinin göçmenlerin intibakına ilişkin etnik gruplar veya göçmenler tarafından yaratılan sosyal ağlara gömülü olma haline vurgu yapmaktadır (Uştuk, 2019, s.51). Alt-sınıf göçmen çocuk ve gençlerin yerel halk tarafından sosyal dışlanma ile karşılatıldığı ve ucuz iş gücü olarak görüldüğü bir kültürleşme tecrübelerinde aynı etnik köken topluluklarının sunduğu sosyal ağların desteği ve yalıtımı olmadığında, bu gençler ya eğitimden uzak kalarak marjinal işlere mecbur kılmaktadır ya da olumsuz (şiddet ve uyuşturucu gibi) yerel 'altkültür' pratikleri edinerek 'aşağı asimilasyon' deneyimlemektedirler (Waters vd., 2010, s. 1169-1170; Uştuk, 2019, s.51). Dışlanma pratiklerine maruz kalan ve GEM'ler gibi etnik tampon alanlardan mahrum bırakılan Suriyeli çocukların Türkiye'de kültürleşme biçiminin 'aşağı asimilasyon' görünümü sergilemesi oldukça muhtemeldir.

SONUÇ

Yeni bir kültür ile karşılaşma sonrası bireyler kimliklerinin teste tabi tutulduğu endişe ve kaygı içeren kültür şoku sürecinden geçerler. Kültür şoku süreci kaçınılmaz bir entomerkezci geri çekilme halini beraberinde getirir. Bu etnomerkezci izolasyon hali; kendini ani bir şekilde yabancı ve beklenmedik bir ortama bulan bireyler alıştığı fiziksel ortamlara ve insanlara dönme dürtüsünü ile aynı etnik kökene mensup gruplar tarafından yaratılan sosyal ağlar, kurumlar ve mekanlar tercih ederler. Bu durum ilk görünüşte yeni gelinen ülkeye uyumu zorlaştıran bir refleks olarak algılansa da aslında bireyin uyum sürecini kolaylaştıran bir dayanak noktasını teşkil etmektedir. Bu bağlamdan hareketle, Türkiye'de Suriyeliler tarafından kurulan GEM'ler sığınmacıların ihtiyaç duydukları etnomerkezci geri çekilmeyi mümkün kılan ve dominant kültür ile iletişimi daha az gerilimli bir noktadan başlamasına olanak sağlayan adaptif yapılar olarak düşünülebilirler. Ancak, Türkiye'de GEM'lerin üzerine üretilen ulusal literatüre bakıldığında, 1960'lı yıllardan itibaren yerini çokkültürlü yaklaşımlara bırakmış olan klasik asimilasyoncu bir bakış açısı ile bu okulların sosyal uyumu erozyona uğratan ayrıştırıcı ve marjinalleştirici yapılar olarak ele alındığı görülmektedir. Henüz çok kültürlülüğe dayalı ortak yaşam konusunda istenilen düzeyde olmayan ülkelerde göçmen veya mültecilerin kendi adlarına yapılan müdahalelerin ve tartışmaların dışında bırakıldıkları için akademik çevreler onların seslerini duyuracak önemli aracı aktör konumundadırlar. Bundan hareketle, Türkiye'deki akademik çevreler eski göç rejimi etkisiyle hala yasal ve kurumsal alanları domine eden asimilasyon yanlısı söylemleri akademik içeriklerle tekrar üretmek yerine, güncel literatüre cevap veren ve Türkiye'nin değişen ve küreselleşen iltica karakteri ile uyumlu, iki yönlü, etkin iletişimli ve gönüllüktük esasına dayanan hak odaklı bir yaklaşıma daha fazla vurgu yapılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
- Akhtar, S. (2011). *Immigration and acculturation: Mourning, adaptation, and the next generation*. New York: Jason Aronson.
- Akhtar, S. (2018). *Göç ve kimlik: Kargaşa, sağaltım ve dönüşüm*. İstanbul: Sfenks Kitap.
- Batalla, L. ve Tolay, J. (2018). Toward Long Term Solidarity with Syrian Refugees? Turkey's Policy Response and Challenges. *Atlantic Council*. Erişim adresi: https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2019/08/Toward_Long-Term_Solidarity_with_Syrian_Refugees_web_final_update_101118.pdf

- Coşkun, İ. ve Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyelilerin eğitiminde yol haritası: Fırsatlar ve zorluklar [SETA Rapor, sayı: 69]. Ankara: SETA. http://file.setav.org/Files/Pdf/20160906135243_turkiyedeki-suriyelilerin-egitiminde-yol-haritasi-pdf.pdf
- Çakmak, H. (2018). Türkiye'deki Suriyelilere yönelik eğitim politikalarının uyum sürecine etkileri. İlhan, M. ve Albayrak, O. (Ed.), Göç ve Kültürel Etkileşim: Uluslararası Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Göç ve Kültürel Etkileşim Sempozyumu (s. 451-468). İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Çeri, V., Beşer, C., Perdahlı Fiş, N., ve Arman, A. (2018). İstanbul'daki mülteci çocuklara bakım vermek üzere özelleşmiş bir çocuk psikiyatri ünitesinden bulgular [Findings from a specialized child psychiatry unit for care of refugee children in Istanbul]. *Klinik Psikiyatri Dergisi: The Journal of Clinical Psychiatry*, 21(2), 113-121. <https://doi.org/10.5505/kpd.2018.57070>
- Demirbaş, H ve Bekaroğlu, E. Evden Uzakta Olmak: Sığınmacıların/Mültecilerin Psikolojik Sorunları ve Alınacak Önlemler. *Kriz Dergisi*, 21(1),11-24. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000334
- Duke, K., Sales, R. ve Gregory, J. (1999). Refugee Resettlement in Europe. Refugees, Citizenship and Social Policy in Europe, Bloch, A. and Levy, C. (Eds), içinde (s. 105-127). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Erdoğan, M. (2018). *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2020). *Suriyeliler Barometresi 2019 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Emin, M. N. (2019). Savaşın Çocuklarını Eğitimle Kazanmak. *Kriter*, 38, 38-40.
- Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocukların Eğitimi: Temel eğitim Politikaları [SETA Raporu, sayı:153]. İstanbul: SETA. http://file.setav.org/Files/Pdf/20160309195808_turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi-pdf.pdf
- Garza-Guerrero, A. C. (1974). Culture Shock: Its Mourning and the Vicissitudes of Identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 22(2), 408-429. <https://doi.org/10.1177/000306517402200213>
- Göksel, G. U. (2019). *Göçmen Entegrasyonu ve Tanınma Teorisi: Adil Entegrasyon*. (Çev. M. Kızıltuğ). İstanbul: Pinhan.
- Joly, D. (2004). Between Exile and Ethnicity. *International Migration in the New Millennium: Global Movement and Settlement*, D. Joly (Ed.), içinde (s. 143-170). Aldershot: Ashgate.
- Kılınç, F., Karayel, F., ve Koyuncu, M. (2018). Türk ve Suriyeli Çocukların Göç Kavramına İlişkin Metaforlarının Belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18, 37-54. <https://doi.org/10.21560/spcd.v18i39974.441670>
- Kırşehir'de diğer okullarda istenmeyen sığınmacı çocuklar tek okulda toplandı (2020, Ekim 13), T24. <https://t24.com.tr/haber/kirsehir-de-diger-okullarda-istenmeyen-siginmaci-cocuklar-tek-okulda-toplandi,908889>
- Lal, B. (1986). The 'Chicago School' of American sociology, symbolic interactionism, and race relations theory. *Theories of Race and Ethnic Relations Comparative Ethnic and Race Relations*, J. Rex ve D. Mason (Eds.), içinde (s. 280-298). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511557828.015>
- Lal, B. B. (2018). *The Romance of Culture in an Urban Civilization: Robert E. Park on Race and Ethnic Relations in Cities*, London: Routledge.

- Simon, A. (2018). *Supplementary Schools and Ethnic Minority Communities: A Social Positioning Perspective*, London: Palgrave Macmillan.
- Şen Tepe, Ç. Çulhacık, G. D., Durat, G. ve Eker, F. (2018). Göçün Sessiz Kayıpları: Çocuk İntiharları. *Route Educational and Social Science Jurnal*, 5(34), 772-778. <http://www.ressjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=1561>
- Tunga Y., Engin G., ve Çağıltay, K. (2020). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Alanyazın Taraması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 317-333. DOI: 10.17679/inuefd.535845
- Uştuk, O. (2019). Emek pazarı ve Kimliklenme İlişkisi: İzmir Urla Sıra Mahallesi Romanları Örneği. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Volkan, V. (2019). *Göçmenler ve Mülteciler Trauma, Sürekli Yas, Önyargı ve Sınır Psikolojisi*. (A. Alp, Çev.). Ankara: Pusula Yayınevi.
- Waters, M. C., Tran, V. C., Kasinitz, P., & Mollenkopf, J. H. (2010). Segmented Assimilation Revisited: Types of Acculturation and Socioeconomic Mobility in Young Adulthood. *Ethnic and Racial Studies*, 33(7), 1168–1193. doi:10.1080/01419871003624076